

नेपाल सरकार

शिक्षक सेवा आयोग

खुला प्रतियोगितात्मक लिखित परीक्षाको पाठ्यक्रम

२०७३

तह : निम्न माध्यमिक

विषय : अनि. संस्कृत

(संस्कृत भाषा, संस्कृत रचना र ऐच्छिक संस्कृत विषयको एउटै पाठ्यक्रम रहेको छ ।)

खण्ड ख : निम्न माध्यमिक तहको संस्कृत भाषा विषयको पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि एवम् प्रविधि -

४० अङ्क

माध्यम भाषा : संस्कृत

१.संस्कृत भाषा विषयको निम्न माध्यमिक तहको पाठ्यक्रम अध्ययन

१.१. संस्कृत भाषा/संस्कृत रचना/ऐच्छिक संस्कृतको पाठ्यक्रम

१.१.१ पाठ्यक्रमको परिचय र यसका तत्त्वहरू

१.१.२ पाठ्यक्रम निर्माणका सिद्धान्त

१.१.३ पाठ्यवस्तु छनोट र अनुकूलन

१.१.४ संस्कृत भाषा पाठ्यक्रमको विकास प्रक्रिया

१.२. विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा संस्कृत भाषा/संस्कृत रचना/ऐच्छिक संस्कृत र यसका विशेषता

१.३. संस्कृत भाषा/संस्कृत रचना/ऐच्छिक संस्कृत पाठ्यक्रमको अध्ययन

१.३.१. परिचय

१.३.२.तहगत सक्षमता/उद्देश्यहरू

१.३.३.कक्षागत सक्षमता/कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू/विशिष्ट उद्देश्यहरू

१.३.४.विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रम

१.३.५.शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

१.३.६.मूल्याङ्कन प्रक्रिया

१.४. वर्तमान पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन

१.४.१.पाठ्यक्रम मूल्याङ्कनका आधारहरू

१.४.२.पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियाको रूपरेखा

१.४.३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको प्रभावकारिता

१.४.४. वर्तमान पाठ्यक्रमको विश्लेषण

२.संस्कृत भाषा शिक्षणमा पाठ्य पुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, रूपचन्द्रिका, अमरकोश र अन्य शैक्षिक सामग्रीको उपयोग

२.१. पाठ्य पुस्तकको अध्ययन

२.१.१. पाठ्य पुस्तकको परिचय

२.१.२. पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकबिच अन्तःसम्बन्ध

२.१.३ संस्कृत भाषा/संस्कृत रचना/ऐच्छिक संस्कृत पाठ्य पुस्तक र अन्य पाठ्य पुस्तकबिच भिन्नता

२.१.४.असल पाठ्य पुस्तकका विशेषताहरू

२.१.५.वर्तमान पाठ्य पुस्तकको मूल्याङ्कन

२.२. पाठ्यक्रमका उद्देश्य प्राप्तमा पाठ्य पुस्तकको भूमिका

२.३. शिक्षक निर्देशिकाको प्रयोग

२.३.१. शिक्षक निर्देशिकाको परिचय र आवश्यकता

- २.३.२. पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक र शिक्षक निर्देशिकाबिचको अन्तःसम्बन्ध
 २.३.३. शिक्षक निर्देशिकाका अङ्गहरू
- २.४. सन्दर्भ सामग्री र अन्य शिक्षण सहायक स्रोत सामग्रीको प्रयोग
 २.४.१. रूपचन्द्रिका र अन्य शिक्षण सहायक स्रोत सामग्रीको परिचय र आवश्यकता
 २.४.२. सन्दर्भ सामग्री र शिक्षण सहायक स्रोत सामग्रीको उपलब्धता र तिनको प्रयोगको अवस्था
 २.४.३. संस्कृत शब्दकोशहरूको प्रयोग
- २.५. शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग
 २.५.१. शैक्षिक सामग्रीको परिचय
 २.५.२. शैक्षिक सामग्रीको महत्त्व र आवश्यकता
 २.५.३. शैक्षिक सामग्रीका प्रकार
 २.५.४. शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग
- २.६. शिक्षण प्रक्रियामा श्रव्य दृश्य सामग्री तथा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग
३. शैक्षणिक योजनाको निर्माण
 ३.१. संस्कृत भाषा शिक्षणमा शैक्षणिक योजनाको निर्माण
 ३.१.१. शिक्षण अघिको पूर्व तयारी
 ३.१.२. शैक्षणिक योजनाको परिचय र आवश्यकता
 ३.१.३. शैक्षणिक योजनाको प्रकार : दैनिक, एकाङ्गत, वार्षिक शैक्षणिक योजनाको परिचय
 ३.१.४. शैक्षणिक योजना निर्माण र प्रयोग
 ३.१.५. शिक्षण कार्यविधि/चरणहरू (सिपहरूको परिभाषा/परिचय, सिपको प्रदर्शन, पाठ योजना, शैक्षिक सामग्रीको तयारी, पाठ शिक्षण, मूल्याङ्कन, पृष्ठपोषण, पुनर्योजना, पुनःशिक्षण, पुनर्मूल्याङ्कन, चक्र दोहोर्याउनु)
 ३.१.६. कक्षाकोठा व्यवस्थापन सिप र शिक्षण सिकाइमा भाषिक व्यवस्थापन
 ३.१.७. उपचारात्मक शिक्षण पद्धतिको प्रयोग
- ३.२. शैक्षणिक सङ्गठन (कक्षा शिक्षण, विषय शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण)
 ३.३. अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको योजना
 ३.४. शिक्षण कार्यका विशेषता (वैज्ञानिक विधि र प्रक्रियाको अवलम्बन, सामाजिक अन्तःक्रिया र सूचना आदान प्रदान, वातावरण एवम् सिकाइ प्राप्तिको विशिष्टीकरण, प्राप्ति/व्यवहार परिवर्तनको आधार, कार्यहरूको विशिष्टीकरण)
४. सिकाइ सिद्धान्त तथा सिकाइ मनोविज्ञान
 ४.१. शिक्षण सिकाइका सिद्धान्तहरू
 ४.२. सिकाइ सहजीकरणको महत्त्व
 ४.३. सिकाइ परिचय तथा यसका सिद्धान्तहरू : क्लासिकल कन्डिसनिङ, आपरेन्ट कन्डिसनिङ, प्रयत्न र भूल सिकाइ, अन्तरदृष्टि सिकाइ, वान्दुराको सामाजिक सिकाइ सिद्धान्त, सिकाइको

संज्ञानात्मक सिद्धान्त

- ४.४ प्रभावकारी सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू : स्मरण र विस्मरण, सिकाइ र सम्झाइलाई असर पार्ने तत्त्वहरू, विस्मरण र बिर्साइ, सिकाइ र उत्प्रेरणा, सिकाइ र सम्बलन, पुरस्कार र दण्ड, प्रत्यक्षीकरण र सिकाइ, नैराश्यता र समायोजन, सिकाइ र सोचाइको स्थानान्तरण आदिको परिचय
- ४.५ सिकाइ सहजीकरणमा सिकाइको प्रयोग : धारणाको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, सिद्धान्तको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, शाब्दिक सिप सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, शारीरिक गति सिपको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, सिर्जनात्मक सोचाइको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण
- ४.६ बाल मनोविज्ञानको अवधारणा, महत्त्व र उपयोग
- ४.७ सिकाइमा मनोविज्ञानको भूमिका

५. संस्कृत भाषा शिक्षण विधि

५.१ शिक्षणका विधिहरू परिचय र विशेषता

५.१.१ शिक्षक केन्द्रित विधि

५.१.२ विद्यार्थी केन्द्रित विधि

५.१.३ अन्य विधिहरू

५.२. सम्बन्धित विषय पढाउँदा उपयोग हुने विधि, प्रविधि तथा कार्यकलाप र तिनको प्रयोग

५.३ संस्कृत भाषा शिक्षणको सङ्क्षिप्त परिचय र महत्त्व

५.३.१ संस्कृत भाषा शिक्षणका आधारभूत पद्धति

५.३.२ संस्कृत भाषा शिक्षणका क्रियाकलापहरू

५.३.३ संस्कृत भाषा र व्याकरण शिक्षणको आवश्यकता

५.३.४ विधा शिक्षण

५.३.४.१ भाषिक सिपहरूको शिक्षण (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ)

५.३.४.२ गद्य शिक्षण (कथा, निबन्धलगायत विधागत विशेषता, गद्यांशको सङ्क्षेपीकरण र विस्तृतीकरण)

५.३.४.३ पद्य शिक्षण (अन्वय, अशुद्धि पहिचान र पद्य व्याख्या तथा सूक्तिको विस्तृतीकरण)

५.३.४.४ रचना शिक्षण (अनुच्छेद, टिप्पणी र प्रतिवेदन लेखन)

५.३.४.५ अनुवाद शिक्षण

६. मूल्याङ्कन

६.१ मूल्याङ्कन

६.१.१ विद्यार्थी मूल्याङ्कनको परिचय र प्रयोग

६.१.२ मूल्याङ्कनका उद्देश्य र प्रकार

६.१.३ भाषिक मूल्याङ्कन

- ६.१.३.१. भाषिक मूल्याङ्कन पद्धति र यसका साधनहरू
 ६.१.३.२. भाषिक मूल्याङ्कनका भौतिक साधनहरू
 ६.२. प्रयोगात्मक कार्य, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र उपचारात्मक शिक्षण
 ६.३. मूल्याङ्कनमा विशिष्टीकरण तालिका निर्माण र प्रयोग
 ६.४. प्रश्नपत्र र उत्तर कुञ्जिका निर्माण र प्रयोग
७. संस्कृत भाषा एवम् छन्द र अलङ्कार
 ७.१. संस्कृत भाषा
 ७.१.१. संस्कृत भाषाको सङ्क्षिप्त परिचय
 ७.१.२. संस्कृत भाषाका प्रमुख विशेषता
 ७.१.३. संस्कृतका पद्यकाव्य, गद्यकाव्य र चम्पूकाव्यको सङ्क्षिप्त परिचय र प्रकार
 ७.१.४. नेपालका राष्ट्र भाषाहरूसँग संस्कृतको सम्बन्ध
- ७.२. छन्द
 ७.२.१. परिचय, गति र यति प्रयोग नियम
 ७.२.२. लक्षण, उदाहरण र मात्राज्ञान : आर्या, अनुष्टुप्, इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, उपजाति, मालिनी, स्वागता, वसन्ततिलका, मन्दाक्रान्ता, शिखरिणी, शार्दूलविक्रीडित, तोटक, भुजङ्गप्रयात, वंशस्थ
- ७.३. अलङ्कार
 ७.३.१. परिचय र भेद
 ७.३.२. लक्षण र उदाहरण (अनुप्रास, यमक, श्लेष, उपमा, रूपक, दृष्टान्त, उत्प्रेक्षा र अतिशयोक्ति)

खण्ड ग : सम्बन्धित विषयको विषय वस्तुसम्बन्धी ज्ञान -

४० अङ्क

माध्यम भाषा : संस्कृत

८. संस्कृत व्याकरणमा उच्चारण व्यवस्था, संज्ञा र सन्धि (सूत्रार्थ ज्ञानसहित)

- ८.१. उच्चारण व्यवस्था
 ८.१.१. माहेश्वर सूत्र ज्ञान
 ८.१.२. प्रत्याहार निर्माण ज्ञान
 ८.१.३. वर्णको उच्चारण स्थान र प्रयत्न

- ८.२. संज्ञा र सन्धि
 ८.२.१. संज्ञाहरूको परिचय र प्रकार
 ८.२.२. सन्धिको परिचय, प्रकार र प्रयोग

९. शब्दसिद्धि र रूपावली ज्ञान (सूत्रार्थ ज्ञानसहित)

- ९.१. अजन्त
 ९.१.१. पुलिङ्ग
 ९.१.२. स्त्रीलिङ्ग
 ९.१.३. नपुंसकलिङ्ग
- ९.२. हलन्त
 ९.२.१. पुलिङ्ग
 ९.२.२. स्त्रीलिङ्ग

९.२.३ नपुंसकलिङ्ग

९.३ लिङ्गानुशासन ज्ञान

९.३.१ पुलिङ्गाधिकार

९.३.२ स्त्रीलिङ्गाधिकार

९.३.३ नपुंसकलिङ्गाधिकार

९.४ विभक्ति र वचन ज्ञान

९.४.१ विभक्ति

९.४.२ वचन

९.४.३ नित्य एकवचन, द्विवचन र बहुवचनान्त शब्द ज्ञान र प्रयोग

९.५.१ अजन्त राम, सर्व, अभ, विश्वपा, हरि, पति, सुधी, शम्भु, भानु, स्वयम्भू, पितृ, गोरमा, सर्वा, गति, गौरी, लक्ष्मी, धेनु, वधू, मातृ, फल, वारि, दधि, सानु, ज्ञातृ, प्रद्यो

९.५.२ हलन्त

विद्यार्थिन, इदम्, युवन्, पथिन, तद्, युष्मद्, अस्मद्, महत्, धीमत्, पुंस्, विद्वस्, गिर, किम्, अप्, वाच्, चतुर, अदस्, वार, नामन्, धनुष्, पयस्

१०. तिङन्त शब्दसिद्धि

१०.१ लकारको परिचय र भेद

१०.२. तिङ्विभक्तिको ज्ञान र प्रयोग

१०.३. दशगणको परिचय र प्रमुख धातुरूको रूपसिद्धि प्रक्रिया

१०.३.१. भ्वादि

१०.३.२. अदादि

१०.३.३. जुहोत्यादि

१०.३.४. दिवादि

१०.३.५. स्वादि

१०.३.६. तुदादि

१०.३.७. रुधादि

१०.३.८. तनादि

१०.३.९. क्र्यादि

१०.३.१०. चुरादि

१०.४. ण्यन्त, सन्नन्त, यङन्त, नामधातु तथा परस्मैपद र आत्मनेपदको सामान्य परिचय र प्रयोग

११. शब्द निर्माण प्रक्रिया

११.१. शब्द निर्माण

११.१.१ कृदन्त

११.१.२ तद्धितान्त

११.१.३ समास

११.१.४ स्त्रीप्रत्यय

११.१.५ उपसर्ग

१२. कारक र विभक्ति

१२.१ कारकको परिचय

- १२.१.१ कर्तृकारक
- १२.१.२ कर्मकारक
- १२.१.३ करणकारक
- १२.१.४ सम्प्रदानकारक
- १२.१.५ अपादानकारक
- १२.१.६ अधिकरणकारक
- १२.२ विभक्तिको परिचय र भेद
- १२.२.१ विभक्ति नियमको ज्ञान र प्रयोग
- १२.३ सम्बन्ध र सम्बोधन विभक्तिको ज्ञान र प्रयोग

१३. रचनाभ्यास

१३.१ वाक्य

- १३.१.१ वाक्यको परिचय, भेद र वाक्यान्तरण
- १३.१.२ वाक्य विश्लेषण र संश्लेषण

१३.२ वाच्य

- १३.२.१ वाच्यको परिचय र भेद
- १३.२.२ वाच्य परिवर्तन
- १३.३ पद सङ्गति र अनुवाद

१३.३.१ लिङ्ग

- १३.३.२ वचन
- १३.३.३ पुरुष
- १३.३.४ आदर

१३.३.५ संस्कृतबाट नेपाली र नेपालीबाट संस्कृतमा अनुवाद

१४. बोध र सिर्जनात्मक लेखन

१४.१. बोध

- १४.१.१ बोधको परिचय
- १४.१.२ बोधका अङ्गहरू
- १४.१.३ बोधको अभ्यास विधि

१४.२ सिर्जनात्मक लेखन

- १४.२.१ पत्र
- १४.२.२ अनुच्छेद
- १४.२.३ संवाद
- १४.२.४ कथा
- १४.२.५ जीवनी
- १४.२.६ प्रबन्ध/निबन्ध